



9
Zwolle

Het Vrouwenhuis

Archeologisch en Bouwhistorisch
onderzoek op het perceel
Melkmarkt 53/ Voorstraat 46

Zwolle november 2003

Michael Klomp

Inleiding

In 1986 is door de toenmalige afdeling bouwkunde/monumentenzorg van de gemeente Zwolle, in samenwerking met amateurs, een archeologisch onderzoek verricht op het perceel Melkmarkt 53/Voorstraat 46. Het gaat hier om een gebouwencomplex dat bekend staat als het Vrouwenhuis. Het complex wordt begrensd door de Melkmarkt aan de noordzijde, de Korte Kamperstraat aan de westzijde en de Voorstraat aan de zuidzijde.

Het Vrouwenhuis dankt haar naam aan de welgestelde Aleida Greve. Aleida Greve stelde haar huis, na haar dood in 1742, ter beschikking aan een groep arme dienstbodes.

In een afstudeerproject aan de HTS in Zwolle in 1984 is door H.P. Boer en J. Bieze een onderzoek gedaan naar de mogelijkheid van een woon- en museale functie in het Vrouwenhuis te Zwolle. Dit onderzoek was onderverdeeld in een bouwhistorische- en een historische component. Op basis van het bouwhistorisch onderzoek is het gebouwencomplex verdeeld in zeven bouwdelen A t/m G. Deze verschillende delen zijn ieder op bouwhistorische kenmerken en bouwsporen onderzocht.

In het kader van uitwerking oud archeologisch onderzoek is besloten om het vondstmateriaal te classificeren en te beschrijven volgens het classificatiesysteem voor (laat-) en post Middeleeuws aardewerk en glas. Tevens is besloten om de bouwhistorische informatie opnieuw weer te geven. Het oorspronkelijke bouwhistorisch onderzoek uit 1984 kan hierdoor aangevuld worden met nieuwe dendrodateringen en voor een groter publiek toegankelijk worden gemaakt.

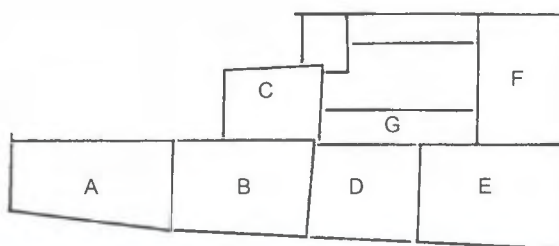
Administratieve gegevens van de vindplaats:

Gemeente Zwolle-objectnaam: Zwolle, Vrouwenhuis
Centrumcoördinaat: 200.687/503.043
Opgravingscode: VRO 86

Het bouwhistorisch onderzoek¹

Het Vrouwenhuis is een gebouwencomplex dat begrensd wordt door de Melkmarkt, Korte Kamperstraat en de Voorstraat. Het complex kan op basis van een bouwhistorisch onderzoek onderverdeeld worden in zeven bouwdelen (gebouw A tot en met G).²

De zeven panden zijn niet als één aaneengesloten blok bebouwing ontstaan maar stammen uit verschillende perioden. De oudste historische informatie met betrekking tot het gebouwencomplex is ontleend aan de stadsplattegrond van Braun en Hogenberg uit omstreeks 1580. Op deze kaart zijn in vogelvlucht vier bouwdelen te zien. Het tweede gebouw vanaf de Voorstraat heeft een lagere kap en gaf vermoedelijk toegang tot een binnenplaats. Op de kaart van Blaeu uit ca. 1650 is te zien dat het lagere gebouw verdwenen is en plaats heeft gemaakt voor een muur die de scheiding vormt tussen de binnenplaats en de Korte Kamperstraat.



Afb. 1. De zeven bouwdelen van het Vrouwenhuiscomplex



Afb. 2a. Uitsnede kaart Braun en Hogenberg ca. 1580



Afb. 2b. Uitsnede kaart Blaeu ca. 1650

Gebouw A

Het oudste deel van het gebouwencomplex beslaat het pand aan de Melkmarkt. Dit pand heeft een rechthoekige plattegrond en is in zijn geheel onderkelderd. De kelder bestaat uit een troggewelf op dwarse gordelbogen en is zes traveeën diep. Dit type kelder wordt in Zwolle in de periode 1425-1475 vrij veel toegepast. In Nederland komt dit type kelder vanaf 1400 tot in de 17de eeuw voor. Er zijn zeker 130 voorbeelden bekend waarbij opvalt dat er grote concentraties zijn in Utrecht en Deventer en in mindere mate ook in Zwolle, Zutphen, Nijmegen en Zuid-Limburg.³ Binnen dit type bestaan veel varianten. In sommige steden lijkt een bepaald type kelder meer voor te komen, dan in andere steden. Zo zijn in Zwolle de kelders met troggewelven op dwarse gordelbogen vrijwel altijd éénbeukig en beslaat de gordelboog de gehele breedte van het pand.⁴ In Deventer daarentegen komt de tweebeukige kelder met troggewelven op dwarse gordelbogen weer meer voor.⁵

De kelder van Melkmarkt 53 is tegenwoordig bereikbaar via de Korte Kamperstraat maar is in het verleden ook vanaf de Melkmarkt toegankelijk geweest. Bouwsporen die kunnen wijzen op dichtgemetselde openingen zijn aangetroffen in de noord en noordoost gevel.

In de achtergevel, de scheidingsmuur tussen gebouw A en B, heeft een doorgang van 2.10 x 1.90 m gezeten. De houten latei is nog aanwezig. Het huis heeft wellicht een insteek gehad, getuige een dichtgezette opening van 1.75 x 0.75 m. De insteek was bereikbaar middels een steektrap.

De balklaag van de eerste verdieping bestaat uit een samengestelde balklaag van moer- en kinderbalken met daarop grenen vloerdelen. De invoering van de samengestelde balklaag ging gepaard met de opkomst van de kapjukken in de eerste helft van de 14de eeuw. De vloer- en kapbelastingen werden nu in één punt geconcentreerd door elementen die dwars op de lengte-as van het huis staan.⁶ Onder de moerbalken bevinden zich vijf consoles. De consoles kunnen gerekend worden tot het type ojief en zijn grofweg te dateren tussen circa 1550 en 1675.

De verdieping en de zolder zijn eveneens gescheiden door een samengestelde balklaag overeenkomstig met het aantal bovenliggende jukbalkvakken.

De kap bestaat uit 6 eiken dekbalkjukken en 21 complete gespannen.

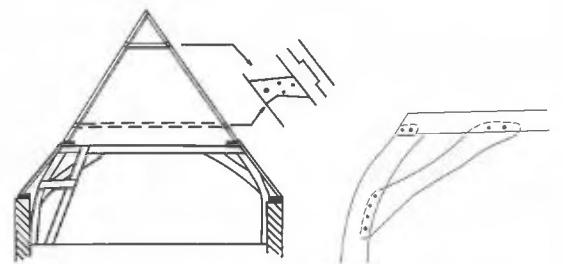
De jukken bestaan uit kromme spantbenen met korbelen die door een pen- en gatverbinding met de dekbalken zijn verbonden.

De jukken zijn voorzien van gebroken telmerken. Gebroken telmerken hebben als voordeel dat voor het onderscheid tussen links en rechts minder snijwerk nodig is. Dit type merk verschijnt al vanaf circa 1350 in de noordelijke IJsselstreek en komt daar tot 1550 voor.

De spantbenen zijn verder voorzien van windschoren. Deze windschoren zijn boven en onder gespijkerd. Dit werd in het verleden gezien als een relatief jong kenmerk. Toch komen ook bij de kap uit Voorstraat



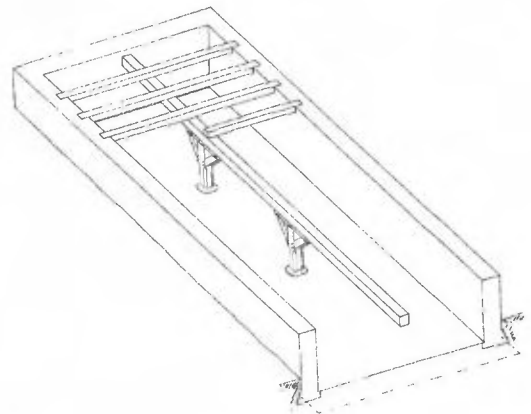
Afb. 3. Kelder Melkmarkt 53 met troggewelven op dwarse gordelbogen



Afb. 4. Foto en tekening kap gebouw A

11 (1371-1375) en Kamperstraat 11 (1367) al gespijkerde windschoren voor.⁷ Bij beide kappen zijn echter net als bij het Vrouwenhuis de windschoren om het andere spantbeen aangebracht. Het om en om aanbrengen van windschoren is een oud kenmerk.⁸ In de kap zijn naast eiken sporen met een rechthoekige doorsnede ronde sporen van grenen aangetroffen. De rechthoekige sporen zijn voorzien van gesneden telmerken en vertonen op sommige plaatsen de restanten van lipverbindingen met een hak of zwaluwstaart. Dit type spoor wordt vanaf 1300 tot 1425 in kappen toegepast. De sporengespanssen staan niet numeriek in volgorde. De gespannen zijn bij een latere verbouwing gedemonteerd en niet in de oorspronkelijke volgorde teruggeplaatst. Ook de restanten van zwaluwstaartverbindingen en enkele ronde grenen sporen wijzen op een verbouwing van de kap. Mogelijk is dit gepaard gegaan met de aanleg van een nieuwe samengestelde balklaag met consoles en een trapgevel aan de Melkmarkt. Dendrochronologisch onderzoek heeft uitgewezen dat een aantal sporen uit de sporenkap al uit 1353 dateert.⁹ Belangrijke kenmerken voor een vroege datering zijn de rechthoekige doorsnede van de sporen, de dubbele haanhouten met zwaluwstaart-liplassen en de wijze waarop de telmerken zijn aangebracht. Onder deze sporen zijn omstreeks 1414 spanten geplaatst, waarschijnlijk toen de kap een harde dakbedekking kreeg.¹⁰ De kelder met troggewelfen op dwarse gordelbogen dateert waarschijnlijk uit de periode 1425-1475 en zal later in het pand zijn aangebracht. De kelder kan oorspronkelijk zijn afgedekt met een houten balklaag.

In Zwolle was dit bijvoorbeeld bij het Meentehuis aan de Sassenstraat het geval. Ook in Utrecht¹¹, Zutphen¹² en Lemgo¹³ is ditzelfde fenomeen geconstateerd. In de eerste helft van de 17de eeuw kreeg het voorhuis een trapgevel en een nieuwe balklaag met consoles. Ook de kap is toen vernieuwd. In de gevel zijn aan het eind van de 18de eeuw schuifvensters met roedeverdeling aangebracht. Boven het middelste venster bevindt zich een gevelsteen met tekst en het wapen van de familie Greve. In de 20de eeuw is de gehele kap voorzien van dakbeschot.

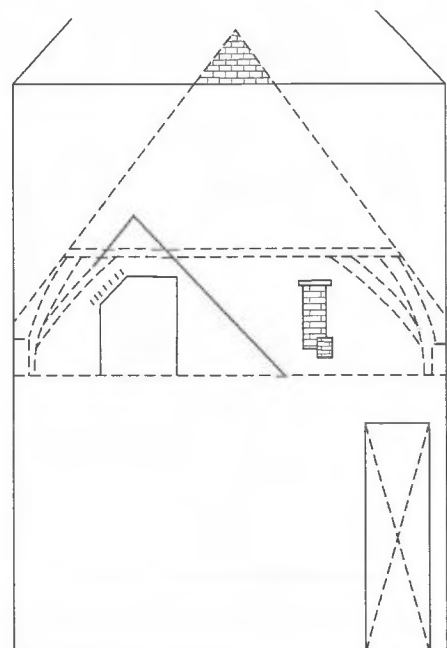


Afb. 5. Voorbeeld van een kelder met houten balklaag bestaande uit een onderslagconstructie met standvinken

Gebouw B

Dit gebouw ligt ten zuiden van gebouw A aan de Melkmarkt en bestaat uit een begane grond, verdieping en een zolder. Tussen de begane grond en de verdieping is een insteek aanwezig. Het geheel is niet onderkelderd.

In de zijgevel is een aantal dichtgezette openingen en sporen van een lagere aanbouw aanwezig. De gevel is gemetseld in zogenaamd staand verband. Dit verband komt tot ca. 1550 voor. Een 10 lagenmaat van bakstenen tussen de 65-70 cm kan globaal gedateerd worden tussen 1400 en 1575. Het gebouw is ingedeeld in drie vertrekken. Boven het noordelijke vertrek is een insteek aanwezig die bestaat uit een enkelvoudige balklaag van balken met een vierkante doorsnede. De eerste verdieping bestaat uit een samengestelde balklaag op consoles. De consoles zijn vergelijkbaar met die van de eerste verdieping van Praubstraat 12 in Zwolle. Deze consoles worden daar gedateerd in 1496-1497. In het meest zuidelijke vertrek is een lager gelegen balklaag aangetroffen die op de buitenmuur aan de Korte Kamperstraat en de scheidingmuur tussen het vertrek en de gang rust. Het pand bevat verder nog een zolder op moerbalken en kinderbinten. De insteek is bereikbaar via gebouw A. De eerste verdieping van het gebouw B is bereik-



Afb. 6. Tekening gevel gebouw B met sporen van lagere aanbouw

baar via de insteek middels een eiken steektrap. In de zoldervloer is een afgesloten luik aangetroffen.

De kap bestaat uit 4 eiken dekbalkjukken. De jukken zijn opgebouwd uit kromme spantbenen met korbelen die door een pen- en gatverbinding met de dekbalken zijn verbonden. De jukken zijn voorzien van gebroken telmerken. De spantbenen hebben onder en boven gespijkerde windschoren die om en om zijn aangebracht. In de kap zijn twee soorten sporen aangetroffen: eiken met een vierkante doorsnede en grenen met een ronde doorsnede. Gesneden telmerken zijn op de sporen niet aangetroffen.

Van het gebouw zijn geen dendrochronologische dateringen bekend. De bouwhistorische gegevens wijzen erop dat het bouwdeel globaal tussen circa 1400 en 1550 opgetrokken moet zijn. In de sporengespanssen zijn geen oude eiken sporen met een rechthoekige doorsnede aangetroffen. Alle eiken sporen worden gekenmerkt door een vierkante doorsnede. De kap en de verdieping zijn mogelijk in de periode 1475-1500 aangelegd.

In de eerste helft van de 17de eeuw is waarschijnlijk net als bij het bouwdeel aan de Melkmarkt de kap vernieuwd. In de achtergevel zijn net als in de voorgevel aan de Melkmarkt schuifvensters met roedeverdeling aangebracht.

In de 20de eeuw is de gehele kap voorzien van dakbeschot.

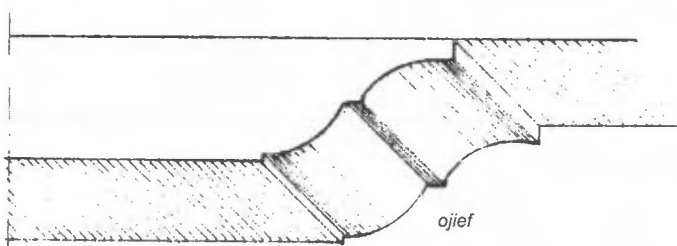
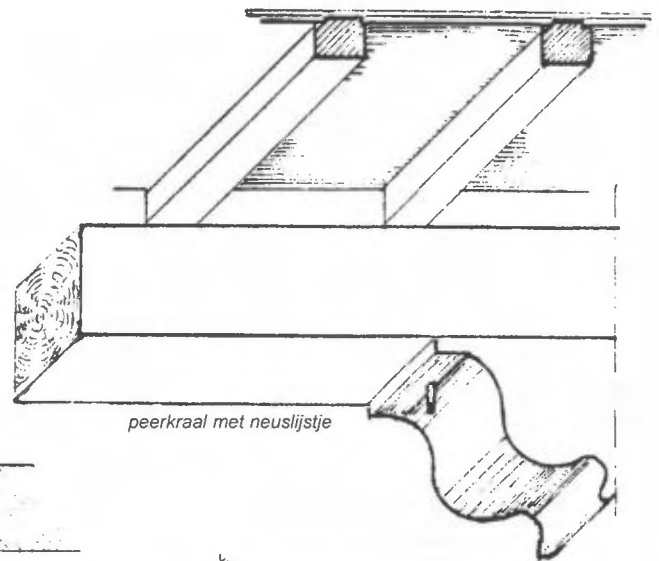
Gebouw C

Dit gebouw ligt ten oosten van het vorige deel en is opgebouwd uit een begane grond, een verdieping en een zolder. Op de begane grond is het restant van een kruisvenster met natuurstenen middenstijl aangetroffen. De noordelijke topgevel wordt gekenmerkt door staand metselverband. In het muurwerk zijn, met uitzondering van de restanten van het kruisvenster, geen dichtgezette openingen aangetroffen. Het gebouw was mogelijk via gebouw B bereikbaar. De eerste verdieping bestaat uit een samengestelde balklaag die rust op consoles. Binnen de aanwezige consoles zijn twee typen te onderscheiden: kraal of peerkraal met neuslijstje (1325-1550) en ojief (1550-1675).

De kap is opgebouwd uit 3 eiken dekbalkjukken. De jukken bestaan ook nu weer uit kromme spantbenen met korbelen die door een pen- en gatverbinding met de dekbalken zijn verbonden. De jukken zijn voorzien van gebroken telmerken. De spantbenen waren voorzien van windschoren. Deze waren boven en onder gespijkerd.

In de kap zijn twee soorten sporen aangetroffen: eiken met een vierkante doorsnede en grenen met een ronde doorsnede. Het gebouw lijkt twee verschillende bouwfasen te hebben gehad. De oudste bouwfase werd gekenmerkt door een balklaag op consoles van het type kraal of peerkraal met neuslijstje. Deze fase kan gedateerd worden rond 1464. Boer en Bieze gingen er op basis van het bouwhistorisch onderzoek vanuit dat

het gebouw bij gebouw B heeft behoord omdat het ook middels dit pand toegankelijk was. Ten Hove gaat er echter vanuit dat gebouw C oorspronkelijk niet bij het Vrouwenhuiscomplex heeft gehoord. Mogelijk was dit gebouw bereikbaar via een steegje aan de Melkmarkt. Het gebouw had toen al een fliering die op de kinderbinten was aangebracht. Ook het kruisvenster en de topgevel kunnen tot deze fase gerekend worden. In de eerste helft van de 17de eeuw heeft het pand een nieuwe balklaag gekregen met ojief consoles. De ronde grenen sporen getuigen van een vernieuwing of reparatie van de kap in deze periode



Afb. 7. twee typen consoles gebouw C

Gebouw D

Dit deel van het Vrouwenhuiscomplex ligt ten zuiden van gebouw B en bestaat uit een begane grond met zolder. De zoldervloer ligt op een enkelvoudige balklaag. De kap is opgebouwd uit 5 eiken dekbalkjukken met gebroken telmerken. De jukken zijn vrijwel gelijk met die uit de vorige bouwdelen en zullen ergens vóór 1550 dateren. De jukken 1, 2 en 4 worden ondersteund door houtverbindingen. Op het derde juk is een timmermansmerk aangebracht.

Opmerkelijk is dat het laatste juk in het zuidelijk aangrenzende bouwdeel is opgenomen. De kap bestaat geheel uit ronde grenen sporen en moet in de 17de helemaal vernieuwd zijn. In de achtergevel van gebouw B zijn bouwsporen aanwezig die wijzen op een lagere aanbouw. Op de plattegrond van Braun en Hogenberg rond 1580 is dit gebouw zichtbaar. Deze lagere aanbouw is tussen 1580 en 1650 gesloopt om in de periode 1675-1682 plaats te maken voor een nieuw hoger gebouw. Opvallend is dat in deze periode ook het aantal schoorstenen van vier naar vijf steeg.¹⁴



Afb. 8. timmermansmerk gebouw D

Gebouw E

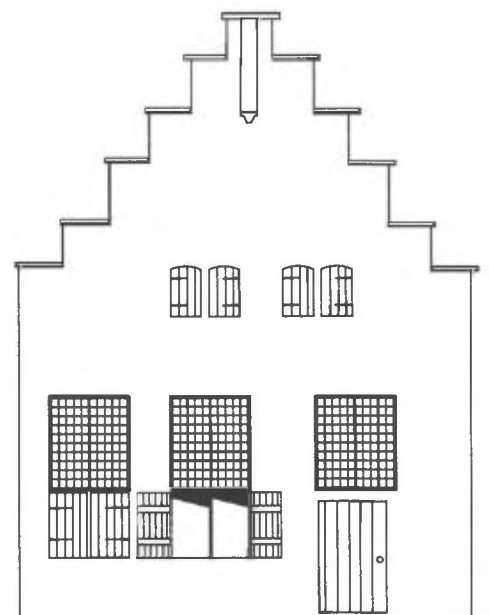
Dit deel van het Vrouwenhuis ligt op de hoek van de Voorstraat en Korte Kamperstraat en is opgebouwd uit een kelder, een begane grond en een zolder. De kelder heeft een tongewelf. Tongewelven komen al in panden uit de 14de eeuw voor, al is het onduidelijk of in deze gevallen het gewelf origineel mag worden beschouwd. Opmerkelijk is dat oudere tongewelven meestal circa 1 m vanaf de voorgevel beginnen.¹⁵ Dit is ook bij dit pand het geval.

De gevels aan de Voorstraat en de Korte Kamperstraat zijn bepleisterd. In de gevel aan de Voorstraat zijn de aanzetten van een mogelijke trapgevel terug te vinden.

De houten kozijnen op de begane grond hebben natuurstenen boven- en onderdorpels. Het is niet uitgesloten dat hier voorheen natuurstenen kruisvensters hebben gezeten. De gevel aan de Korte Kamperstraat heeft licenen met daartussen schuifvensters met roede verdelingen.

De zolder heeft een samengestelde balklaag zonder consoles. De kap bestaat uit 5 eiken dekbalkjukken, waarbij het eerste juk in de voorgevel aan de Voorstraat is opgenomen. De jukken zijn voorzien van gebroken telmerken. Op het vierde juk is een timmermansmerk aangetroffen dat vergelijkbaar is met een merk in de kap van het pand Nieuwstraat 55.¹⁶

De jukken dateren net als de jukken van de andere gebouwen A-D uit de periode vóór 1550. De kromme spantbenen hebben windschoren die boven en onder gespijkerd zijn. In de kap zijn naast eiken sporen met een vierkante doorsnede ook ronde sporen van grenen aangetroffen. De vierkante sporen zijn voorzien van gesneden telmerken en kunnen dendrochronologisch gedateerd worden rond 1487. De grenen sporen zijn van latere datum en bevinden zich ter plaatse van het wolfseind.



Afb. 9. Reconstructie gevel Voorstraat

Gebouw F

Ten oosten van gebouw E lag bouwdeel F dat bestaat uit een begane grond en een zolder. De gevel aan de Voorstraat is geheel bepleisterd en voorzien van schuif-



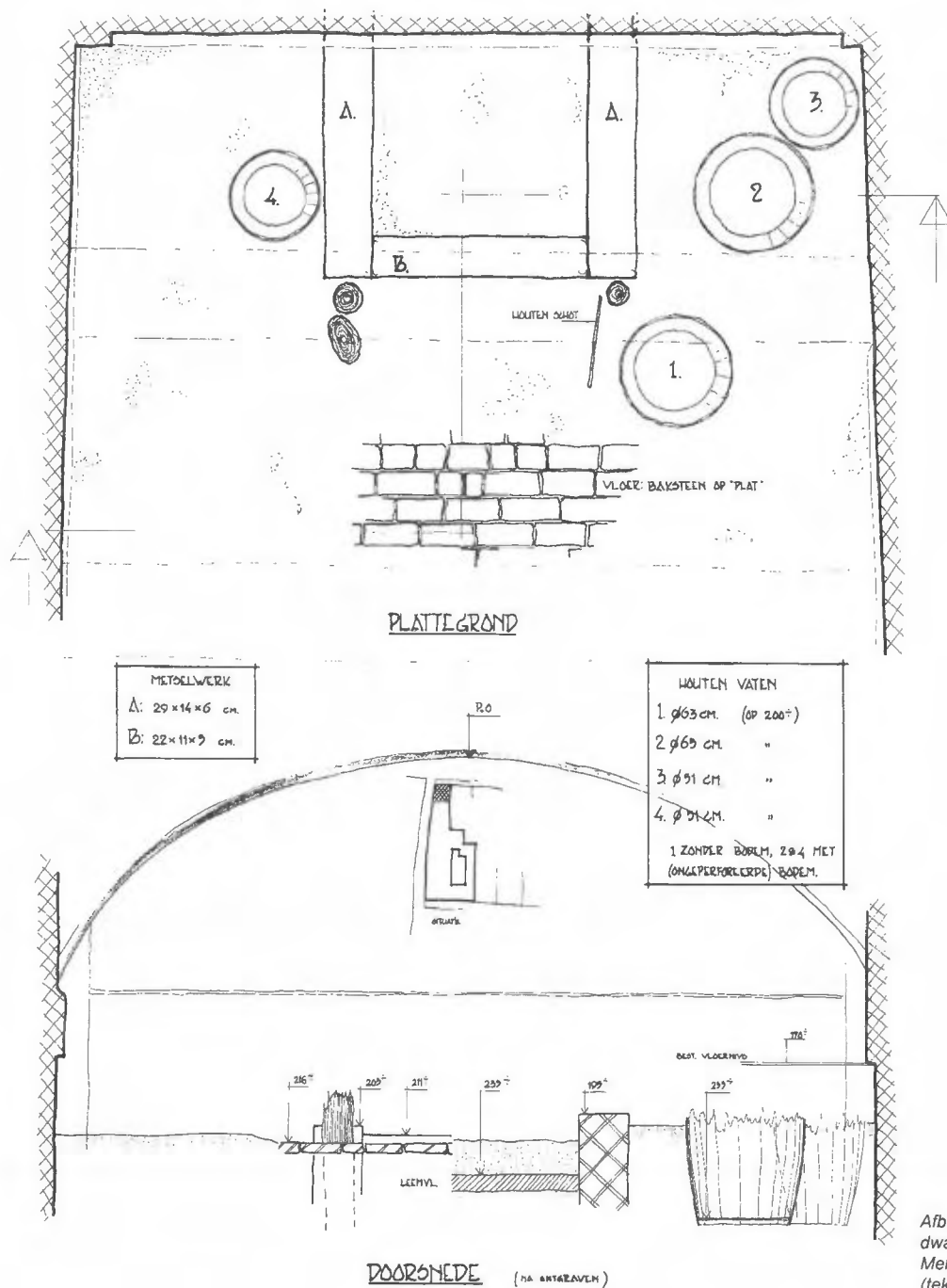
Afb. 10. timmermansmerk gebouw E

vensters met roedeverdeling uit de periode 1775-1800. De zolder rust op een enkelvoudige balklaag. De kap bestaat geheel uit sporensanten en sporen die in grenen zijn uitgevoerd. In de tweede helft van de 18de eeuw werd bij kappen zonder borstwering, maar ook bij kleinere huizen met borstwering, veel gebruik gemaakt van het sporensant.¹⁷

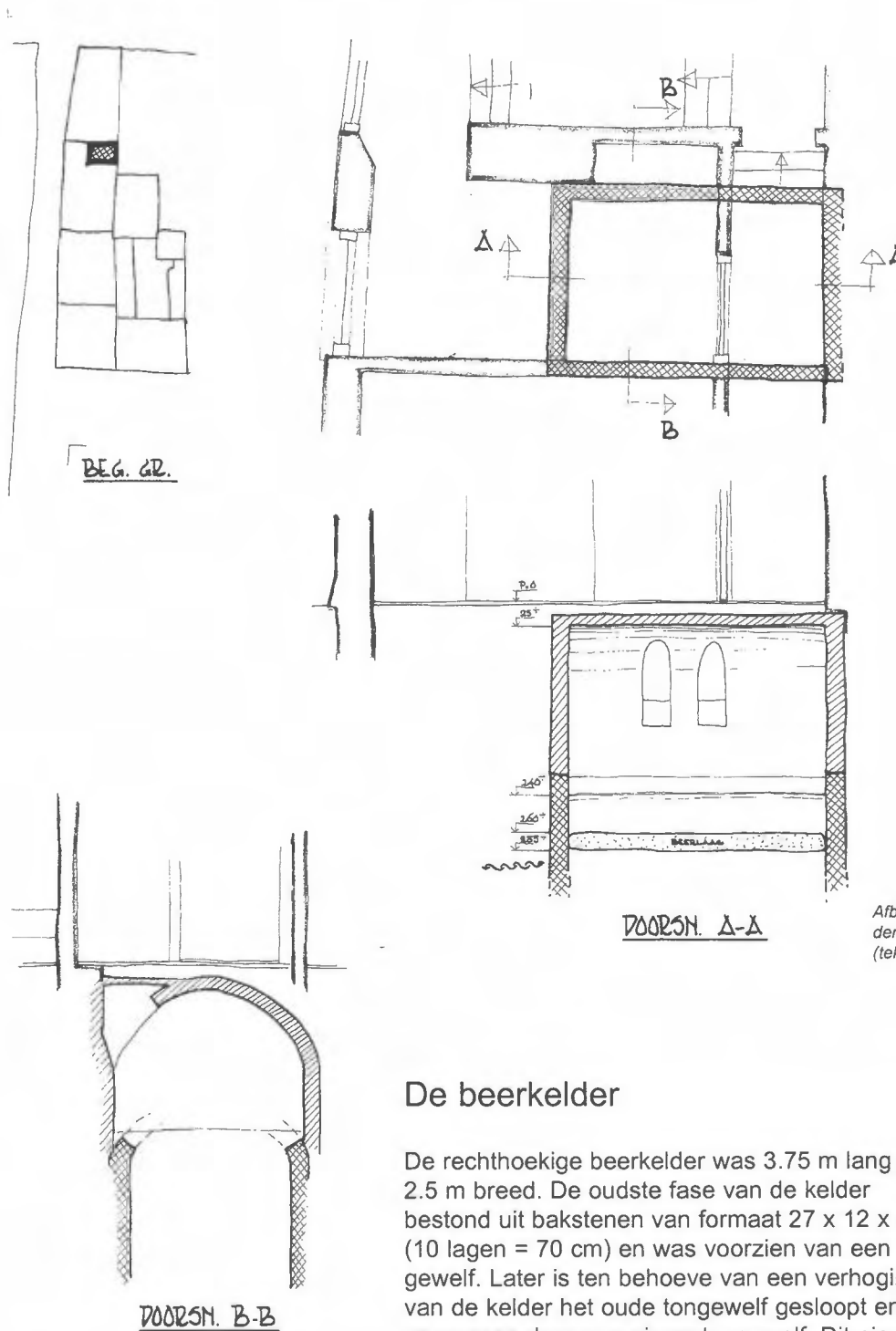
Het archeologisch onderzoek

Tijdens het archeologisch onderzoek in 1986 is in de kelder van het pand aan de Melkmarkt (A) een aantal archeologische sporen ontdekt. Het ging om vier houten tonputten, drie houten palen, een bakstenen kelder en een restant van een bakstenen vloer.

Tussen de gebouwen A en B werd een rechthoekige beerkelder met tongewelf aangevonden. In deze beerkelder waren twee fasen te onderscheiden. Deze twee fasen waren ook in het vondstmateriaal zichtbaar.



Afbeelding 11. Plattegrond en dwarsdoorsnede kelder Melkmarkt 53 (tek. H. P. Boer)



Afb. 12 Rechthoekige beerkelder met dwarsdoorsnede (tek. H. P. Boer)

De beerkelder

De rechthoekige beerkelder was 3.75 m lang en 2.5 m breed. De oudste fase van de kelder bestond uit bakstenen van formaat 27 x 12 x 5 (10 lagen = 70 cm) en was voorzien van een tongewelf. Later is ten behoeve van een verhoging van de kelder het oude tongewelf gesloopt en vervangen door een nieuw tongewelf. Dit nieuwe gewelf bestond uit bakstenen van 24-22 x 10 x 5 (10 lagen = 63 cm).

De beerkelder bevatte één duidelijke beerlaag en een puinlaag die de beer afdekte. De puinlaag (VRO-1) is op basis van het aardewerk te dateren in het eerste kwart van de 18de eeuw. De dieper gelegen beerlaag (VRO-4) bevatte vondstmateriaal uit de eerste helft van de 16de eeuw.

Vondsten uit de beerlaag (VRO-4)

Onder de oudste vondsten uit deze beerkelder vormt aardewerk de belangrijkste component. In totaal zijn 11 voorwerpen aangetroffen, waarvan er zeven gerekend kunnen worden tot de categorie roodbakken. Onder de voorwerpen bevindt zich een complete

zalfpot. Het gaat om een zalfpot (r-zal-3) met een standvlak en een uitstaande rand. Op het onderste deel van de wand is een scherpe knik aanwezig. De buitenkant is voorzien van een dun kleilaagje, dat met een doek of spons is opgebracht. Voorwerpen met op de buitenkant een dunne witte engobe zijn tot nu toe alleen bekend uit Zwolle en Kampen. Mogelijk hebben we hier te maken met regionale producten.

VRO-4	Steengoed 1	Steengoed 2	Roodbakken	Hafnerwaar
Beker		1		
Deksel			1	
Kom			1	1
Grape			2	
Snelle	1			
Zalfpot			1	
onbekend		1	2	
totaal	1	2	7	1

Onder de graven komt een fragment voor met onder de rand een versiering van vingerindrukken. Deze versiering is niet typerend voor een bepaalde periode maar komt vanaf de 15de tot 19de eeuw voor.¹⁸ Op basis van de randvorm kan het fragment het best geplaatst worden in de periode 1500-1550.

Een kom met een standvlak (ha-kom) kan gerekend worden tot de zogenaamde Hafnerwaar. De kom is aan de binnenzijde geglaazuurd met een geelkleurend loodglazuur met bruine (mangaan) stippen. Op de buitenzijde zijn de kenmerkende draairingen aanwezig. Additieven zoals oren, schenklippen of een steel zijn niet op het voorwerp aangetroffen. Op komen van Hafnerwaar ontbreken meestal additieven.¹⁹ De datering van Hafnerwaar ligt globaal tussen 1425 en 1680.²⁰ De opkomst van deze aardewerksoort kan in de verschillende regio's in Nederland nogal afwijken. Bartels beschrijft al enkele producten uit Nijmeegse vondstcomplexen uit de periode 1400-1475. Clevis en Thijssen gaan er echter vanuit dat de bloeitijd van deze keramieksoort in de tweede helft van de 16de eeuw ligt.²¹ Ook in Zwolle lijkt dit het geval te zijn. De kom kan op basis van de begeleidende vondsten gedateerd worden tussen 1525-1575.



Keramiek uit beerlaag (Vro-4)

Drie fragmenten kunnen gerekend worden tot de categorie steengoed. Twee voorwerpen zijn voorzien van een engobe met een zoutglazuur. Het gaat hier om een deel van een oor en een vrijwel complete beker. De beker (s2-spb-3) is voorzien van een lintoor en heeft aan de buitenzijde een bruine engobe met een zoutglazuur. Uit de literatuur is een aantal vergelijkbare exemplaren bekend, dat echter afwijkt van het type uit het Vrouwenhuis wat betreft de plaats van het oor.²² Bij de typen uit de literatuur valt de aanhechting van het oor gelijk met de rand, het exemplaar in Zwolle daarentegen heeft een oor dat onder de rand is bevestigd. De beker is vervaardigd in Raeren en dateert uit de periode 1525-1575.

Onder het steengoed komt verder nog een klein fragment van een zogenaamde snelle voor. Deze snelle is vervaardigd in Siegburg en valt globaal te dateren in de periode 1550-1590.

Vondsten uit de puinlaag

De omvang van dit vondstcomplex is niet erg groot. In totaal zijn 14 voorwerpen van keramiek geborgen. Tot de overige vondsten behoren 9 voorwerpen van glas en 10 fragmenten van verschillende tegels.

VRO-1	roodbakken	faience	porselein
Schotel		2	3
Kop		1	3
Bord		1	
Test	3		
Onbekend	1		
totaal	4	4	6

Onder de voorwerpen van keramiek bevinden zich zes objecten van Chinees porselein. De drie koppen (p-kop-1) kunnen gerekend worden tot de Kangxi periode en behoren tot de zogenaamde “Batavian ware” of “capucijnerwaar”. De kleur capucijnerbruin doet pas na circa 1700 zijn intrede.²³ Binnen het capucijner goed zijn twee vormen van versieringen te onderscheiden. Het gaat om koppen die alleen op de bodem versierd zijn met een landschap of koppen waarbij de binnenzijde van de wanden versierd is met een landschap en de bodem slechts met een enkele bloem. Beide versieringswijzen komen echter in de periode 1700-1750 voor.²⁴ De drie exemplaren uit Zwolle zijn op de bodem versierd met een rivierlandschap.



Keramiek en glas uit puinlaag (VRO-1)

In de puinlaag kwamen verder nog drie schoteltjes (p-bor-1) voor. De eerste schotel is op de bovenzijde versierd met een bloem,

omgeven door vier bladerkransen. Veel voorkomende bloemmotieven in de Kangxi-periode bestaan uit chrysanten en pioenrozen. De achterzijde van de vlag is beschilderd met een bamboe motief en op de onderzijde van de spiegel bevinden zich twee concentrische cirkels. De schotel is vrij dik en wordt gekenmerkt door aangebakken ovenzand op de standring en duidelijke beschadigingen op de rand. Het schoteltje valt te plaatsen in de periode 1700-1720.

Een andere schotel is versierd met een bloem. De schotel is net als het voorgaande exemplaar vrij dik en bezit eveneens de kenmerkende beschadigingen op de rand. Ook dit schoteltje is te dateren tussen 1700-1720.

De derde schotel heeft op de bovenzijde een versiering van acht panelen met daarop alternerend de afbeelding van bloemen en een Chinese dame met een bloem in de hand. In het midden van de spiegel bevindt zich een bloem, die identiek is aan de bloemen in de panelen. Op de achterzijde is op de vlag een Chinees motief geschilderd. Op de onderkant van de spiegel zijn twee concentrische cirkels met daarbinnen een Chinees karaktermerk aanwezig. Het schoteltje kan gerekend worden tot de Kangxi-periode en is te dateren tussen 1700 en 1720.

De producten van porselein zijn gebruikt voor het drinken van koffie, thee en chocolade. Deze dranken hadden in de periode 1650-1700 hun intrede gedaan en werden in die periode nog gezien als luxe producten. In het begin van de 18de eeuw werden deze dranken in vrijwel alle lagen van de bevolking gedronken. Hierdoor nam ook de vraag naar het serviesgoed toe. Porselein was in deze periode ook aanzienlijk goedkoper dan in de voorgaande 17de eeuw.

Tot het drinkgerei kunnen ook vier voorwerpen van faience gerekend worden.

Opmerkelijk is dat twee van de drie voorwerpen gemerkt zijn. Van een kop mist de bodem zodat dit niet vastgesteld kon worden. De kleur, baksel en versiering van de kop lijken sterk op die van één van de schoteltjes.

Op één faience schoteltje (f-bor-17) staan op de bovenzijde drie Chinese wijzen geschilderd. De drie personen zijn gegroepeerd rond een tafel. De zittende figuur lijkt een soort telraam in de handen te hebben. Deze typische Chinese voorstelling is ontleend aan het porselein uit de Kangxi-periode. De achterzijde van het bord wordt gekenmerkt door een standring met daarbinnen het merk D PAUW. Het merk staat voor de Delftse plateelbakkerij De Pauw. Deze aardewerkfabriek is vanaf 1651 tot 1774 in bedrijf geweest. De Pauw kende een bloeiperiode tussen 1701 en 1725 en werd toen gedreven door de familie Kam. Het merk wordt in de literatuur over het algemeen gedateerd in deze bloei-

periode.²⁵ Toch komen er al borden voor met dit merk die gedateerd zijn in 1696.²⁶ Een tweede faience schotel uit de beerkelder is veel zeldzamer. De schotel heeft een zogenaamde Nevers-blauwe of 'berettino'ondergrond, waarop in wit bloemen en ranken zijn aangebracht. Ook deze schotel heeft aan de onderzijde het fabrieksmerk van De Pauw. In de literatuur komen vrijwel uitsluitend kannen en schalen voor die op een dergelijke wijze zijn uitgevoerd.²⁷ Toch blijken er meerdere soorten vormen met deze versieringstechniek voor te komen.

Het bord (f-bor-3) is van een veel voorkomend type dat in vrijwel alle steden in Nederland voorkomt. De decors van deze borden behoren meestal tot de groep van rozetten, fruitmanden, tulpen en andere gestileerde bloemen. Ze worden in het algemeen in de periode 1720-1750 gedateerd en weerspiegelen volgens verschillende auteurs de kwaliteitsvermindering die in Delft na 1720 optreedt.²⁸ Deze vermindering uitte zich onder andere in de slechtere hechting van het tinglazuur.

Van faience rest verder nog een fragment van een bovenkant van een kan. Het kannetje is op de hals versierd met een rij aaneengeschakelde driehoeken.

Onder het roodbakkend aardewerk bevinden zich de resten van drie testen. Ze hebben alle drie op de binnen- en buitenzijde een loodglazuur. Een van de testen heeft een bodem die bestaat uit drie pootjes.

Uit de beerkelder kwamen 9 voorwerpen van glas. Hieronder zijn de fragmenten van vijf verschillende flessen. Opmerkelijk is dat drie flessen een oor hebben en duidelijk als schenkfles gediend hebben. De fragmenten waren echter te klein om er een typenummer aan toe te kennen.

Van een drinkglas is een groot fragment bewaard gebleven van de voet en de stam. Helaas ontbreekt de cuppa en is een type aanduiding niet mogelijk. Het glas stamt op basis van de stam grotendeels uit een 17de eeuwse traditie. Bijzonder is de vrij hoge voet die bij exemplaren uit de 18de eeuw veel vaker voorkomt. Dit glas kan het best gedateerd worden in het eerste kwart van de 18de eeuw.

Een fraai voorwerp is een opaakwit glazen schaalpje. Het kan gebruikt zijn als zoutvat en heeft een hoge, holle schacht met een voet met omgeslagen rand en daarboven een met ribben versierde schaal. Soortgelijke schaalpjes zijn aangetroffen in vondstcomplexen in Dordrecht en Amsterdam en worden gedateerd tussen 1675 en 1725.²⁹ Deze schaalpjes zijn echter van kleurloos glas. Opaakwitte vormen komen wel voor in een beerput van de familie Van Lidt de Jeude uit Tiel. Deze put bevatte materiaal uit 1701-1778. De opaakwitte schaalpjes uit deze put kunnen alle gedateerd worden in de periode 1700-1740.³⁰

Op basis van de begeleidende vondsten kan het Zwolse schaalpje gedateerd worden in de periode 1700-1720. Tot de glazen voorwerpen behoren verder nog twee vogeldrinkbakjes. Deze komen vanaf 1675 in grote aantallen voor en werden zelfs apart uit Duitsland geïmporteerd. De Amsterdamse handelaar Teunis Jacobs bestelde in 1685 in totaal 6000 blauwe, rode en groen bakjes.³¹ Veel van de opgegraven vogeldrinkbakjes zijn vervaardigd van blauw glas met een witte melkglazen knop. Meestal gaat het hier om komvormige bakjes. Het vogeldrinkbakje uit het Vrouwenhuis kent vergelijkbare exemplaren uit Delft.³²



Blauw glazen vogeldrinkbakje (Henkes 1994, 338-340 en carnr. 67.5)

Conclusie

In het vondstmateriaal uit de beerkelder zijn twee perioden te onderscheiden. Het gaat om een duidelijke beerlaag met in totaal 11 voorwerpen uit de periode 1525-1575 en een puinlaag met materiaal uit de periode 1700-1720. De puinlaag dekte de beer af. Onder de voorwerpen uit de beerlaag bevinden zich twee nieuwe typen: een steengoed beker (s2-spb-3) en een roodbakken zalfpot (r-zal-3). Het aardewerk leent zich vanwege het geringe aantal voorwerpen niet voor een sociaal-economische analyse. Onder de voorwerpen uit de puinlaag komen alleen vormen voor die gebruikt zijn als tafelgerei. Naast koppen en schotels zijn in het vondstcomplex ook nog de restanten van drie testen aanwezig.

Het merendeel van de voorwerpen is van porselein en is gebruikt voor het drinken van koffie, thee of chocolade. Deze dranken werden in de eerste kwart van de 18de eeuw in vrijwel alle lagen van de bevolking gedronken. De aanwezigheid van porselein geeft dus geen indicatie voor de status van de bewoners van het Vrouwenhuis. Het glaswerk en de gemerkte faience produkten, waaronder een schotel met een "berettino"ondergrond met daarop in wit bloemen en ranken, wijst op een hoger milieu. Het materiaal kan gedateerd worden in de periode 1700-1720. Het Vrouwenhuis was in deze periode eigendom van Aleida Greve. Aleida behoorde in die tijd tot één van de rijkste vrouwen van Zwolle. Zij bewoonde het huis samen met haar tante Geertruid. Geertruid Greve stierf in 1722 op 78 jarige leeftijd.³³ Na de begrafenis van haar tante bleef Aleida nog 20 jaar in het huis wonen. Zij woonde er toen slechts samen met twee dienstbodes. Na haar dood werd het woonhuis in 1742 verbouwd tot een woning of woningen voor oude vrouwen.

Noten

1. De gegevens zijn ontleent uit het rapport van Boer en Bieze 1984
2. Boer en Bieze 1984
3. Van der Waard 1999, 236
4. De Vries 1979, 35
5. Meischke. 76
6. De Vries 1979, 50 en de Vries 1980, 125
7. Voorstraat 11; Roëll 1998, 49 en Kamperstraat 11-13; De Vries 1998, 34
8. De Vries 1979, 73-75 en De Vries 1998, 34
9. De Vries 1999, 221
10. De Vries 1999, 221-222
11. Van der Waard 1999, 236 en 246 noot 43; Lijnmarkt 23 en 25
12. Het gaat om het pand Houtmarkt 42-44; Janse 1973; Beukerstraat 67; Groothedde 2002, 20 en Beukerstraat 67; Groothedde 2002, 23
13. Van der Waard 1999, 236 en 246 noot 45; Mittelstrasse 22, 26 en 36.
14. Ten Hove 1994, 12
15. De Vries 1979, 34
16. De Vries 1979, verzamelblad 6
17. Zantkuijl 1975, 45
18. In vondstcomplexen uit Nijmegen komen voorwerpen met een versiering van vingerindrukken onder de rand al in de periode 1425-1475 voor. Ook in een vondstcomplex uit 1840-1860 wordt deze versieringswijze nog steeds aangetroffen; Bartels 1999, 675, afb. 528 en 715, afb. 672
19. Bij vier verschillende typen kommen uit Nijmeegse vondstcomplexen komen eveneens geen additieven voor; Bartels 1999, 768-769, catnr. 852-854 en 856.
20. Bartels 1999, 150
21. Clevis en Thijssen 1989, 15
22. Bitter 1988, 103, afb. 17; Clevis en Thijssen 1989, 31, afb. 124
23. Bartels 1999, 189
24. Christie's 1986, The Nanking Cargo
25. Zie Ostkamp 1998, 62
26. Scholten 1990, 17
27. Van Aken-Fehmers en Schledorn 2002, 165, catnr. 31; Victoria & Albert Museum invnr. 233-1910 ; Scholten 1993, 20, 17-18.
28. Ostkamp 1998, 64
29. Kottman 1999, 4, afb. 2 en 3
30. Zie ook een exemplaar uit Nijmegen, Kottman 1999, 7, afb. 8
31. Henkes 1994, 340
32. Delft ; Henkes 1994, 339-340, afb. 67.5-6
33. Ten Hove 1994

Literatuur

Aken-Fehmers van, M.S. en L.A. Schledorn 2001, *Delfts Aardewerk*. Geschiedenis van een nationaal product deel 2.

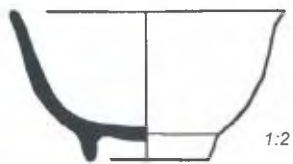
Bartels, M.H., 1999, *Steden in Scherven*. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900) deel 1 en 2.

Bitter, P., 1988, Archeologisch onderzoek naar de bewonings-geschiedenis van het Ir. Driessenplein en de ontwikkeling van de oever van de Oude Rijn op het Waardeiland te Leiden. In: *Bodemonderzoek in Leiden Jaarverslag 1987*) 10, 84-129.

- Boer, H.P. en J. Bieze 1984, *Haalbaarheid Vrouwenhuis*. Onderzoek naar de mogelijkheid van een woon- en museale functie in het Vrouwenhuis te Zwolle.
- Catalogus Christie's 1986, *The Nanking Cargo*.
- Clevis, H. en J. Thijssen 1989, *Kessel huisvuil uit een kasteel*. Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek 136.
- Groothedde, M., 2002, De eerste bebouwing op de percelen Beukerstraat 63-69. In: J. Krijnen, M. Groothedde, H.P. Boer (e.a.) *Steenrijk in Zutphen*. Bouwhistorie van Beukerstraat 65-67. Bouwhistorische reeks 1.
- Henkes, H., 1994, *Glas zonder glans*. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800. Rotterdam Papers 9
- Hove ten, J., 1994, *Het Vrouwenhuis te Zwolle*. Waanders monumenten reeks.
- Janse, H., 1973, Bürgerliche Wohnbauten in den IJsselstädten. In: *Arbeitskreis für hausforschung*. Bericht über die Tagung in Bentheim, 225-238.
- Kottman, J.F.P., 1999, Glazen zoutschalen uit de zeventiende tot en met de negentiende eeuw. In: *Vormen uit vuur* 166, 2-10.
- Ostkamp, S., e.a. 1998, *Van gorters, brouwers en een hospitaal*. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein. Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 6.
- Roëll, E., 1998, Voorstraat 11 te Zwolle. In: H. Clevis, H. Jansen en J. de Jong. *Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle* 4. 47-57.
- Scholten, F., 1990, *Delfts aardewerk*, een reputatiegeschiedenis. In MNVC 140, 5-45.
- Scholten, F., 1993, *Dutch majolica and delftware (1550-1700) from the Edwin van Drecht collection*
- Vries, D.J. de 1980, De veertiende-eeuwse woonhuizen in Zwolle. In: *Zwolle in de middeleeuwen*. Onderzoekingen naar een vroeg-stedelijke samenleving. 118-137.
- Vries, D.J. de 1998, De middeleeuwse wijk Voor(sters)straat in Zwolle. In: H. Clevis, H. Jansen en J. de Jong. *Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle* 4. 13-25.
- Vries de, D.J., 1999, De wijk Voor(sters)straat in de rivierstad Zwolle. In: A.Carmiggelt, T.J. Hoekstra e.a. (red.) *Rotterdam papers 10*. A contribution to medieval and post-medieval archaeology and history of building. 209-229.
- Waard, F., van der 1999, Kelders in Groningen. In: A. Carmiggelt, T.J. Hoekstra e.a. (red.) *Rotterdam papers 10*. A contribution to medieval and post-medieval archaeology and history of building.

Catalogus

1. ZWO87-VRO 1-1
2. p-kop-1
3. 1700-1720
4. 7.1/4.0/3.2
- 5a. porselein
- 5b. onderglazuur blauw
- 5c. buitenzijde: Capucijnerbruin.
Binnenzijde op bodem: rivierland-
schap
- 5d. Kangxi-periode
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. kop
8. China
- 9.



1:2



1. ZWO87-VRO 1-4
2. p-bor-1
3. 1700-1720
4. 10.1/2.6/4.4
- 5a. porselein
- 5b. onderglazuur blauw
- 5c. bloem
- 5d. Kangxi-periode
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. schotel
8. China
- 9.



1:2

1. ZWO87-VRO 1-5
2. p-bor-1
3. 1700-1720
4. -/1.6/5.5
- 5a. porselein
- 5b. onderglazuur blauw
- 5c. spiegel: bloem, vlak: panelen met
vrouwen met bloemen in de hand
- 5d. Kangxi-periode
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. schotel
8. China
- 9.



1:2

1. ZWO87-VRO 1-6
2. p-bor-1
3. 1700-1720
4. 10.1/2.6/4.0
- 5a. porselein
- 5b. onderglazuur blauw
- 5c. bovenzijde: bloem omgeven door 4
bladerkransen onderzijde: bamboe
- 5d. Kangxi-periode
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. schotel
8. China
- 9.



1:2

1. ZWO87-VRO 1-7
2. f-bor-3
3. 1700-1750
4. 22.0/3.6/..
- 5a. Nederlandse faience
- 5b. tinglazuur/kobalt
- 5c. spiegel: sterk gestileerde bloem
vlag: takjes met drie blaadjes
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. bord
- 8.
- 9.



1. ZWO87-VRO 1-8
2. f-bor-7
3. 1690-1710
4./2.4
- 5a. Nederlandse faience
- 5b. tinglazuur/berettino blauw/wit
- 5c. bovenzijde: bloemen en ranken
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. merk: D PAW
7. bord
8. De Pauw, Delft
9. Van Aken-Fehmers en Schledorn
2002, 165, afb. 31



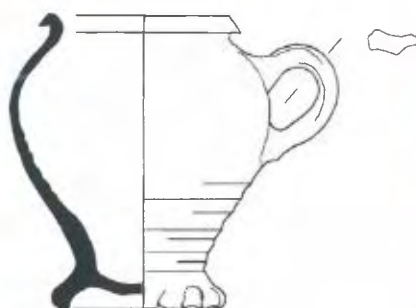
1:2

1. ZWO87-VRO 1-9
2. f-bor-17
3. 1700-1720
4. 11.0/3.2/..
- 5a. Nederlandse faience
- 5b. tinglazuur/kobalt
- 5c. bovenzijde: drie Chinese wijzen
rond een tafel
- 6a. standring
- 6b.
- 6c. merk: D PAW
7. bord
8. De Pauw, Delft
- 9.

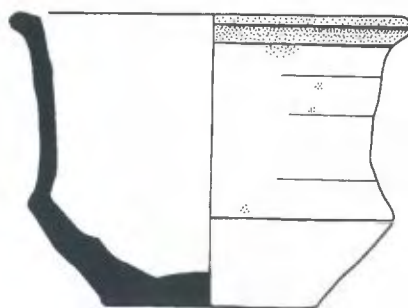


1:2

1. ZWO87-VRO 4-10
2. s2-spb-3
3. 1525-1575
4. 14.1/15.5/8.8
- 5a. steengoed met oppervlaktebehandeling
- 5b. engobe met zoutglazuur
- 5c.
- 6a. standring
- 6b.
- 6c.
7. (schip)beker
8. Raeren
- 9.



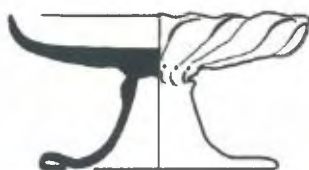
1. ZWO87-VRO 4-11
2. r-zal-3
3. 1525-1575
4. 10.6/7.4/5.5
- 5a. rood aardewerk
- 5b. inwendig loodglazuur
- 5c.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. zalfpot
- 8.
- 9.



1:2



1. ZWO87-VRO 1-12
2. gl-zou-8
3. 1700-1720
4. 8.0/4.0/6.0
- 5a. glas
- 5b. opaak wit
- 5c.
- 6a.
- 6b.
- 6c.
7. zoutvat
- 8.
- 9.



1. ZWO87-VRO 1-13
2. gl-vog-2
3. 1700-1720
4. -/-
- 5a. glas
- 5b. blauw
- 5c.
- 6a.
- 6b.
- 6c.
7. vogeldrinkbakje
8. Duitsland of Nederland
- 9.



Inventarislijst Vro-1

r-	1
r-tes	1
r-tes	1
r-tes	1
f-	1
f-bor-3	1
f-bor-7	1
f-bor-17	1
f-kop-2	1
p-bor-1	3
p-kop-1	3
totaal	15
glas	
gl	1
gl-fle	4
gl-kei	1
gl-vog-2	1
gl-zou-300	1
totaal	8
tegels	
m-teg	9

Inventarislijst Vro-4

s1-sne	1
s2-	1
s2-spb-300	1
r-	2
r-dek	1
r-kom	1
r-gra	2
r-zal-300	1
ha-kom	1
Totaal	11